

آسیب‌شناسی علوم انسانی اسلامی در فضای فناوری اطلاعات محور

حمیدرضا ایمانی‌فر

عضو هیئت علمی دانشگاه پیام نور
imanifar@gmail.com

چکیده

هدف از این تحقیق، بررسی آسیب‌شناسی علوم انسانی اسلامی همانند روان‌شناسی، جامعه‌شناسی، تاریخ، مردم‌شناسی، اقتصاد و رشته‌های دیگر علوم انسانی و حتی علوم تجربی همانند طب از دیدگاه اسلامی و ارائه راهکار در فضای مجازی اطلاعات محور است.

فناوری اطلاعات، مهم‌ترین ویژگی زمان ماست، به‌گونه‌ای که قرن ۲۱ را عصر اطلاعات و ارتباطات نامیده‌اند. شتاب تحولات در این زمینه در سطح جهانی به حدی است که یک لحظه غفلت را بر نمی‌تابد و سکون در این مسابقه پرشتاب، فقط به معنای عقب‌ماندن از کاروان جهانی شدن است.

در حال حاضر، تحقیقات در زمینه علوم انسانی اسلامی به‌شکل تراکمی و متسلسل پیش نمی‌رود و محققان علوم انسانی اسلامی، کمتر می‌توانند از آثار پژوهشی و کتاب‌های مرتبط استفاده کنند. پایگاه‌های اطلاع‌رسانی موجود نیز در زمینه ارائه این گروه از

تحقیقات علوم، به صورت تخصصی و فراگیر وارد نشده‌اند. در نتیجه، پژوهش‌های علوم انسانی-اسلامی به صورت تجمعی افزایش نمی‌یابد و هر کس با توجه به استعداد خود در یک زمینه تحقیق می‌کند و نتایج تحقیق وی نیز در اکثر موقع از بین می‌رود و به دست نیازمندان آن نمی‌رسد. به دلیل عدم ارتباط محققان علوم انسانی اسلامی با یکدیگر، بیشتر تحقیقات در این زمینه به صورت پراکنده و غیرمرتبط با یکدیگر رشد می‌کنند. نتایج همایش‌های بی‌شماری که برگزار می‌شود تنها به همان همایش اختصاص می‌یابد و به دیگران انتقال داده نمی‌شود. نتیجه کار، از بین رفتن سرمایه‌های فکری و معنوی اندیشمندان این حوزه تحقیقی خواهد بود.

راه حل این مشکل در ایجاد «بانک جامع اطلاع‌رسانی در فضای مجازی در زمینه علوم انسانی اسلامی» است که اولاً، به طور تخصصی در زمینه علوم انسانی-اسلامی فعالیت کند؛ ثانیاً، به جمع‌آوری مقالات مرتبط در همایش‌ها، مجلات و روزنامه‌ها پردازد؛ ثالثاً، دارای کتابخانه دیجیتال و مجله الکترونیکی همراه با ارتباط گسترده با مخاطبانش باشد و طرحی نیز برای جمع‌آوری تحقیقات بین‌رشته‌ای علوم انسانی-اسلامی دیگر کشورها داشته باشد.

کلیدواژگان: علوم انسانی اسلامی، علوم بین‌رشته‌ای، فناوری اطلاعات

۱. مقدمه

فناوری اطلاعات، مهم‌ترین ویژگی زمان ماست، به‌گونه‌ای که قرن ۲۱ را عصر اطلاعات و ارتباطات نامیده‌اند. شتاب تحولات در این زمینه در سطح جهانی به حدی است که یک لحظه غفلت را بر نمی‌تابد و سکون در این مسابقه پرشتاب، فقط به معنای عقب‌ماندن از کاروان جهانی شدن است.

امروزه فناوری اطلاعات، نقش سازمان‌ها، کتابخانه‌ها و نهادهای قرآنی را که در قدیم مبادرت به انبار کردن منابع علمی داشتند و در کنار آن، راهنمایی‌های علمی لازم را ارائه می‌کردند، تغییر داده است. این مراکز در نقش جدید باید در کل جهان بدون

محدودیت‌های زمانی و مکانی از طریق شبکه‌های اینترنت به مراجعه‌کنندگان بالقوه و بالفعل مفاهیم قرآنی، در دستیابی به اطلاعات نامحدود و منابع اطلاعاتی موجود کمک کنند. (وحدت، ۱۳۸۱)

تحقیقات علوم انسانی اسلامی در کشور، یعنی در علوم تخصصی و بین‌رشته‌ای همانند جامعه‌شناسی، روان‌شناسی، تاریخ، مردم‌شناسی از دیدگاه قرآن کریم فاقد بانک اطلاعاتی جامع هستند. تعداد مجلات و پژوهش‌های علوم بین‌رشته‌ای با رویکرد اسلامی که در دسترس هستند، اندکند و گروه‌های خصوصی یا دولتی که در این زمینه فعالیت می‌کنند، دارای عملکردی ناقص و کم فروغ بوده‌اند. نتایج همایش‌های ملی و بین‌المللی مرتبط با علوم انسانی و طبیعی با گرایش قرآنی و اسلامی، در دسترس همه قرار نمی‌گیرند و پس از مدت زمانی از بین می‌رود. مجلات تخصصی علمی پژوهشی بین‌رشته‌ای علوم انسانی اسلامی، مورد تأیید وزارت علوم قرار نگرفته است البته مجله بین‌رشته‌ای جهاد دانشگاهی در دست بررسی جهت دریافت رتبه علمی است و در حال حاضر هیچ‌گونه مجله بین‌رشته‌ای مورد تأیید وزارت علوم (علمی پژوهشی یا علمی ترویجی) که به مطالعه علوم انسانی با رویکرد اسلامی بپردازد وجود ندارد. البته مجلات علمی پژوهشی در بعضی از رشته‌ها مانند مقایسه فلسفه اسلامی و غربی وجود دارد، اما منظور محقق، رشته‌هایی مانند روان‌شناسی، جامعه‌شناسی، تاریخ، مردم‌شناسی، اقتصاد و رشته‌های دیگر علوم انسانی است. همچنین، مجلاتی که دارای رتبه پژوهشی نیستند، در زمان تحقیق در دسترس همه قرار ندارد و قریب به اتفاق، قابل جستجو از طریق اینترنت نیستند و به فرض محال که کلیه این پژوهش‌ها در اختیار یک نفر باشد، جستجو در یک موضوع مورد نظر، مشکل است. وضعیت کتاب‌های منتشر شده در زمینه علوم انسانی اسلامی نیز به همین منوال است. اکثر کتب با تیراژ‌های کم، به چاپ دوم نیز نمی‌رسند و از گردونه کار خارج می‌شوند. نتیجه چنین نقصی این خواهد بود که در اکثر موارد و قریب به اتفاق، هر کسی که بخواهد در زمینه تحقیقات بین‌رشته‌ای و تخصصی در یک موضوع کار کند، باید از اول شروع کرده و بر حسب توان و استعداد خود جلو برود. البته مهم نیست که

چقدر استعداد داشته یا چقدر در یک موضوع پیشرفت داشته است، زیرا در اکثر موارد، نتیجه کار وی بدون استفاده دیگران از بین خواهد رفت. پژوهش‌های علوم بین‌رشته‌ای قرآن کریم، به خصوص در علوم انسانی، به صورت تجمعی افزایش نمی‌یابد و هر کس با توجه به استعداد خود در یک زمینه تحقیق می‌کند و نتایج تحقیق او نیز در اکثر موقع از بین می‌رود یا به دست نیازمندان آن نمی‌رسد. تحقیقات در کلیه علوم به صورت تجمعی و افزایشی است، اما به دلیل عدم ارتباط محققان علوم انسانی اسلامی با یکدیگر، بیشتر تحقیقات در این زمینه به صورت پراکنده و غیرمرتبط با یکدیگر رشد می‌کند. نتایج همایش‌های بی‌شماری که برگزار می‌شود، تنها به همان همایش اختصاص می‌یابد و نتایج آن از بین می‌رود و به دیگران انتقال نمی‌یابد. شاید در پاسخ گفته شود که اگر تعداد مجلات و پژوهشگران بین‌رشته‌ای علوم انسانی اسلامی افزایش یابد، این مشکل قابل حل است، مثل سایر علوم. در پاسخ می‌توان گفت که رشد سایر علوم انسانی در کل جهان و با انبوهی از محققان و با سرعت زیاد و سازمان یافته، انجام می‌شود، نه فقط در ایران. اما در علوم انسانی اسلامی، تعداد کم محققان و مجلات و منابع مرتب، مانع از انجام چنین کاری شده است و از طرف دیگر، چنان سرمایه‌گذاری‌های مالی و انسانی در همایش‌ها، مسابقات و سمینارهای بدون انعکاس، زیاد است که نمی‌توان صبر کرد تا این روند، روای عادی خود را طی کند.

بهترین دلیل بر این مدعای این است که اگر مقالات قرآنی و اسلامی بین‌رشته‌ای علوم انسانی را مرور کنید؛ خواهید دید که منابع قرآنی آن‌ها، عموماً کتب تفسیری و بعضی از کتاب‌های مشهور قدیمی همراه با منابع جدید علوم انسانی است و به ندرت شاهد هستید که یک محقق علوم انسانی با رویکرد قرآنی از مقالات بین‌رشته‌ای محققان دیگر استفاده کرده باشد. این نوع منع‌دهی نشان از آن دارد که تحقیقات در علوم بین‌رشته‌ای علوم انسانی - اسلامی به صورت تراکمی افزایش نمی‌یابد و هر کس با توجه به توان و استعداد خود در یک زمینه تحقیق می‌کند و نتایج تحقیقش مورد استفاده دیگران قرار نمی‌گیرد و معمولاً نیز از بین می‌رود. حکایت تحقیقات در علوم انسانی اسلامی، در حال حاضر

حکایت «نه خانی آمد و نه خانی رفت» است. با این موانع و مشکلات، به هیچ عنوان نمی‌توان مطالبات و تأکیدات مقام معظم رهبری را در زمینه علوم انسانی- اسلامی تحقق داد. تحقیقات علوم تخصصی بین‌رشته‌ای با یک نقص اساسی و مهم درگیر است که آن را می‌توان با ایجاد «بانک جامع اطلاعاتی علوم انسانی اسلامی در فضای مجازی» اصلاح کرد. همچنین اهمیت دیگر ایجاد چنین بانکی را می‌توان در اجتناب از تکرار مکرر یک موضوع تحقیقی و ایجاد موضوعات جدید تحقیقی دانست.

۲. تحقیقات پیشین

اگر کاری قابل عرضه نباشد، نمی‌توان بر آن، نام تحقیق گذاشت. این سخن از یک سو به نو بودن یافته‌های تحقیق و از سوی دیگر، به اطلاع‌رسانی یا انتقال این یافته‌های تازه به جامعه علمی اشاره می‌کند. با این حال، این جنبه از کار، یعنی اطلاع‌رسانی، ممکن است به طرق گوناگون، مانند گزارش مکتوب پژوهش، ایراد سخنرانی یا طرح مسئله در سeminارها و گردهمایی‌ها و کلاس‌های درس و غیره صورت گیرد تا درجه خلوص و به عبارتی عیار آن‌ها به نقد گذاشته شود. (حسینی سروی، ۱۳۷۷)

۱.۲. فناوری اطلاعات

در صورتی که زیرساخت‌های لازم جهت ذخیره‌سازی منابع علوم انسانی با رویکرد اسلامی به شکل رایانه‌ای فراهم شود، می‌توان به هزاران سند، کتاب، مقاله و غیره از طریق امکانات جستجو و شبکه‌های اینترنتی دسترسی پیدا کرد و این منابع اطلاعاتی را با حداکثر توانایی و به صورت یکسان در اختیار علاقه‌مندان قرار داد. فناوری اطلاعات در کنار جستجوی منابع اطلاعاتی و تسهیل دسترسی منابع، امکانات دیگری نظیر پست الکترونیکی، فعالیت‌های گروهی و تبادل اطلاعات را فراهم آورده است. (وحدت، ۱۳۸۱) در عصر کنونی، پدیده‌های فکری جدیدی ظهور کرده‌اند که در بسیاری از زمینه‌ها، جامعه را با چالش‌های مختلفی مواجه ساخته‌اند. از این جمله، پدیده و فرآیند جهانی شدن

است که برای توصیف مرحله بین‌المللی شدن ارتباطات از طریق وسائل ارتباط جمعی، مبادلات و انواع پیام‌ها به کار می‌رود. سابقه جهانی شدن به عنوان یک روند واقعی که منشأ متراکم شدن جهان و همزمان شدن ارتباطات اجتماعی شده است، به ظهور صنعت جهانی ارتباطات باز می‌گردد. (معرفت، ۱۳۸۴) در درجه نخست، جهانی شدن پدیده‌ای فرهنگی است که نوعی فرآیند و تحول دیالکتیکی تبادل، آمیزش و تعالی فرهنگی فراهم می‌کند. (ساعی، ۱۳۷۹)

با توجه به اینکه آموزه‌ها و فرهنگ قرآن فاقد محدودیت‌های تاریخی و جغرافیایی است و به تعبیر دیگر فرازمانی و فرامکانی است، (انعام: ۱۹) بنابراین، رسالت خود را جهان شمول می‌داند. (فرقان: ۱) در نتیجه، جهانی سخن می‌گوید و معارفش جهانی است و انسان‌هایی جهان‌بین را پرورش می‌دهد که جهانی می‌اندیشنند. پس، اگر شخصیت افراد جامعه با فرهنگ قرآنی رشد یابد، جهانی فکر می‌کنند، گرچه محلی یا منطقه‌ای زندگی کنند. (فلاحی، ۱۳۸۸)

ارتباطات، ماهیتی دوگانه دارد. از یکسو، زمینه‌های مجازی هنجارسازی، قدرت‌سازی و تولید مشروعيت برای نظام سیاسی را فراهم می‌آورد که جلوه‌ای از قدرت نرم است و از سوی دیگر، منجر به مشروعيت‌زدایی می‌شود که در این صورت، زمینه را برای شکل‌گیری فرآیندهای منازعه‌آمیز ایجاد می‌کند. (متقی، ۱۳۸۸: ۶۵) امروزه جنگ رایانه‌ای، جنگ سایبری و جنگ اطلاعاتی را می‌توان از جمله مهم‌ترین مصادیق جنگ نرم دانست. (احمدزاده، ۱۳۸۸: ۴۴) مهم‌ترین راهبرد دفاعی در فضای مجازی نیز آموزش و تقویت دفاعی است. (عباسی، ۱۳۹۰: ۳۹۰)

با آنکه ما مسلمانان یک پنجم جمعیت جهان را تشکیل می‌دهیم، لیکن در تولید علم و دانش‌های معاصر سهم چندانی نداشتیم. (حسینی سروی، ۱۳۷۶) در این میان، ما مسلمانان وظیفه خود می‌دانیم به ترویج فرهنگ قرآنی بین‌دیشیم تا وظیفه خود را در برابر این کتاب الهی به انجام رسانده باشیم. دنیای جدید نگاه‌ها و دیدگاه‌هایی می‌طلبد که با ابتکار و نوگرایی پیش روند. این ابتکارها، باید در شیوه بیان و انتقال مفاهیم باشند، نه

در محتوا. چه می‌توان کرد که این ابتکار، منحصر به شیوه‌ها بماند و جمع میان سنت در محتوا و مدرنیته در شیوه‌ها و ابزارها عملی شود؟ (طالعی، ۱۳۸۸)

۲.۲. بررسی پایگاه‌های اطلاعاتی موجود در زمینه علوم بین‌رشته‌ای قرآن کریم

پایگاه‌های اطلاع‌رسانی در زمینه علوم انسانی اسلامی در کشور و خارج از آن بسیار فراوانند و گروه‌های مختلف اسلامی با توجه به شور و شوق و ایمان و اعتقاد خود، هر یک گامی را در مسیر ارائه اسلام و مفاهیم آن به مسلمانان و غیرمسلمانان برداشته‌اند. بعضی از این پایگاه‌های اطلاع‌رسانی نیز به صورت پراکنده، کتاب‌ها و مقالاتی در زمینه علوم انسانی اسلامی ارائه کرده‌اند، اما این ارائه، بسیار نامنظم و پراکنده و اتفاقی بوده است؛ زیرا هدف اصلی مدیران پایگاه‌های اطلاعاتی، بیشتر ارائه مطالبی در زمینه علوم اسلامی بوده است تا در زمینه علوم انسانی اسلامی. بعضی از آن‌ها، خصوصی، برخی نیمه‌خصوصی و بعضی از پایگاه‌ها نیز کاملاً وابسته به دولت هستند و معمولاً^{۱۱} به چندین زبان از جمله عربی، فارسی و انگلیسی خدمات ارائه می‌کنند.

پایگاه‌های اطلاع‌رسانی در زمینه علوم اسلامی از جهت جامعیت در اطلاع‌رسانی در زمینه علوم انسانی اسلامی را می‌توان به یکی از هشت گروه زیر تقسیم کرد:

- **گروه اول: پایگاه‌های اطلاع‌رسانی شخصی**

همانند پایگاه‌های مراجع و شخصیت‌های اسلامی که تنها به ارائه سخنرانی‌ها، کتاب‌ها و دست‌نوشته‌های خودشان اختصاص دارد، همچون سایت حجت‌الاسلام قرائتی یا استاد مصباح‌یزدی.
- **گروه دوم: پایگاه‌های مذهبی کوچک و غیرشخصی**

این پایگاه‌ها به صورت غیرشخصی و معمولاً^{۱۲} به وسیله افرادی مشتاق و علاقه‌مند، اما غیرمتخصص با منابع مالی بسیار محدود اداره می‌شوند و هدف اصلی تأسیس، بیشتر استحکام و دوام آن گروه مذهبی بوده است تا انتقال اطلاعات پژوهشی و علمی. مانند مرکز اهل بیت (علیهم السلام) در کانادا^(۱۳) که به معرفی مرکز، مناسبات‌ها، برنامه‌ها و اوقات

نمایز می‌پردازد.

• گروه سوم: پایگاه اطلاع‌رسانی در مورد یکی از امامان یا یکی از موضوعات اسلامی این پایگاه‌ها به معرفی آثار به جامانده از یکی از امامان و تحقیقات پژوهشی و کتابخانه الکترونیکی مختص آن امام (مثل پایگاه امام علی^(۲) و پایگاه عاشورا^(۳) یا یک موضوع مذهبی مانند فقه – مثل موسسه دایره‌المعارف فقه اسلامی^(۴) – پرداخته‌اند.

• گروه چهارم: پایگاه‌های اطلاع‌رسانی مذهبی قوی این پایگاه‌ها با منابع مالی نسبتاً قوی و سازمان یافته و با کارمندانی دائمی و متخصص در صدد ایجاد پایگاه‌هایی جامع از علوم اسلامی بوده‌اند و به انواع مباحث و مطالب و جذب گروه‌های مختلف سنی و علمی پرداخته‌اند. نمونه بارز آن سایت اطلاع‌رسانی تبیان است که شامل بخش‌های مختلف اجتماعی، فرهنگی، کتابخانه، مقالات، مشاوره و ارائه و معرفی نرم‌افزار است.

• گروه پنجم: پایگاه‌های اطلاع‌رسانی تولید نرم‌افزار این پایگاه‌ها نیز با منابع مالی قوی و سازمان یافته و با کارمندانی دائمی و متخصص به تولید نرم‌افزارهای اسلامی و تحقیقی و پژوهشی می‌پردازند که معرف این گروه نیز می‌تواند پایگاه مرکز تحقیقات کامپیوتربی علوم اسلامی باشد که به معرفی نرم‌افزارهای تولید شده در مرکز، ارتباط با امور کاربران، خدمات رایانه‌ای دیگر از قبیل کتابخانه دیجیتالی نور، عرضه دیتا و متون، ابزارهای رایگان نور، دوره‌های آموزشی و ... می‌پردازد.

• گروه ششم: پایگاه‌های اطلاع‌رسانی کتابخانه‌های دیجیتال علوم اسلامی این پایگاه‌ها با منابع مالی خوب، اقدام به دیجیتالی کردن کتاب‌های علوم اسلامی کرده‌اند، مانند پایگاه الكتاب که تعداد قابل توجهی کتاب در موضوعاتی همچون قرآن، علوم قرآنی، حدیث، اخلاق، عقاید، تاریخ، ادبیات، فرهنگ، فقه و اصول به همراه توضیحی مختصر برای هر کدام ارائه کرده است.

• گروه هفتم: پایگاه‌های جامع اطلاع‌رسانی پژوهش‌های کلیه رشته‌های دانشگاهی این پایگاه‌ها با منابع مالی بسیار قوی و کارمندان رسمی و وابسته به دولت به جمع‌آوری

و ارائه مقالات در کلیه رشته‌ها پرداخته‌اند که در این پایگاه‌ها همچنین می‌توان انبوھی از مقالات اسلامی را یافت، مانند پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران (Irandooc) یا مرکز اطلاعات جهاد دانشگاهی (SID).

• گروه هشتم: پایگاه‌های اطلاع‌رسانی پژوهشی و تحقیقاتی بسیار قوی در زمینه علوم اسلامی

این دسته از پایگاه‌ها نیز به صورت قوی و سازمان یافته به جمع آوری پژوهش‌ها و کتاب‌های علوم اسلامی پرداخته‌اند که تلاش آن‌ها جای سپاس و تقدير دارد. سرآمد آن‌ها، پایگاه معارف قرآن در اینترنت است که دانشنامه موضوعی قرآن، نسخه‌های دیجیتالی آثار مرکز، فرهنگ موضوعی تفاسیر، دایرة المعارف قرآن کریم، فرهنگ قرآنی، معرفی پژوهش‌های قرآن، دسترسی به کتابخانه تخصصی قرآن با بیش از بیست هزار جلد کتاب است و در عین حال با سرعت قابل قبولی نیز در حال افزایش بانک اطلاعاتی خود است. برای آشنایی بیشتر، بعضی از مهم‌ترین پایگاه‌های اطلاع‌رسانی در زمینه علوم اسلامی، در جدول شماره ۱ ارائه شده است.

جدول شماره ۱. پایگاه‌های اطلاع‌رسانی علوم اسلامی

نام	آدرس الکترونیک	محتوای بانک اطلاعاتی
پایگاه حوزه	www.hawzah.net	اطلاع‌رسانی در زمینه علوم اسلامی از جمله: قرآن، عقائد، اسلام، احکام، اخلاق، فرهنگ و تمدن، آشنایی با حوزه‌های علمیه و کتابخانه و مجلات
پایگاه الاسلام	www.al-islam.org	کلیات اسلام، قرآن، چهارده معصوم، عقاید و احکام، تاریخ و کتابخانه بسیار مفصل در موضوعات مختلف اسلامی
پایگاه راوند	www.rafed.net	کتابخانه بزرگ، مقالات اعتقادی، مجلات فرهنگی، کتابخانه صوتی، بخش حوادث و وقایع، بخش زن و کودک، معرفی شهرهای اسلامی و ...

<p>کتابخانه بزرگ، مقالات اعتقادی، مجلات فرهنگی، کتابخانه صوتی، بخش حوادث و وقایع، بخش زن و کودک، معرفی شهرهای اسلامی و ...</p>	<p>www.hadith.net</p>	<p>مؤسسه دارالحدیث</p>
<p>معرفی مجمع جهانی اهل بیت (علیهم السلام)، انتشارات مجمع، آثار هنری درباره ثقلین (تابلو)، ارائه گزارش فعالیت‌های این مرکز در خصوص فقه شیعی و دارای بخش مجلات و کتابخانه</p>	<p>www.ahl-ul-bayt.org</p>	<p>پایگاه مجمع جهانی اهل بیت</p>
<p>کتابخانه (مجموعه‌ای از کتاب‌های اسلامی) درباره اهل بیت (علیهم السلام)، معرفی علماء و بزرگان، معرفی حوزه علمیه به همراه بعضی دروس آن، مباحث فقهی به صورت موضوعی، تصاویر از علماء و اماکن مقدس</p>	<p>www.alkawthar.com</p>	<p>پایگاه الکوثر</p>
<p>اطلاعاتی در زمینه حوزه‌های علمیه شیعه و تاریخ آن، دروس خارج مراجع حوزه علمیه، مباحث علمی در زمینه‌های مختلف علوم اسلامی، متن کامل تعداد بسیار زیادی از کتاب‌های اسلامی و دارای بخش مناظره و مناقشه</p>	<p>www.uofislam.org</p>	<p>دانشگاه اسلامی</p>
<p>کتابخانه صوتی، جلسات عقائدی، تعداد زیادی کتب عقائدی، کتاب‌هایی در رد شباهت، پاسخ به پرسش‌های عقائدی، مناظرات، کتاب‌هایی درباره اهل بیت و شیعه در کشورهای مختلف دنیا</p>	<p>www.aqaed.com</p>	<p>پایگاه عقائد</p>
<p>تعداد زیادی کتاب، بخش صوت (ادعیه، سخنرانی و نوحه)، برنامه‌های اسلامی مثل معجم مفهرس قرآن، تفسیر المیزان، برنامه احکام و ...) و آلبوم تصاویر</p>	<p>http://216.71.59.224</p>	<p>مکتبة الغدیر</p>

<p>اطلاعاتی در زمینه اسلام، چهارده معصوم (علیهم السلام)، معرفی بعضی شخصیت‌های دینی، متن و ترجمه بعضی از دعاها روز و هفته، مقالات اسلامی و ارائه ترجمه منابع متنی اسلامی مثل قرآن، نهج البلاغه و صحیفه سجادیه</p>	<p>www.shia.org</p>	<p>پایگاه شیعه</p>
<p>گفتگو در مباحثی اسلامی همچون عقائد، فرهنگ و ادب، مسائل فقهی، دوستی، مناسبت‌های مذهبی، زن و خانواده به همراه گفتگوی صوتی</p>	<p>www.al-hewar.com</p>	<p>گفتگوی آزاد اسلامی</p>
<p>علماء و مراجع، اهل بیت، قرآن، عقائد، اتهامات علیه شیعه، وهابیت، حوزه علمیه، سرودهای اسلامی، روزنامه‌ها و مجلات، مناسبت‌های اسلامی، آدرس‌های اسلامی، دروس حوزوی و ...</p>	<p>http://207.137.97.7/ index.htm</p>	<p>پایگاه الفقیه</p>
<p>روزنامه و مجلات، شاعران اهل بیت (علیهم السلام)، کتابخانه بزرگ با متن کامل کتاب‌ها، اتهاماتی علیه شیعه و جواب آن‌ها، رخدادهای اسلامی، اهل بیت و ...</p>	<p>www.aalalrasool.com</p>	<p>پایگاه آل الرسول</p>
<p>کتابخانه، داستان‌هایی از ائمه معصوم برای نوجوانان، فقه، احادیث کوتاه، ادعیه و زیارت، درس‌هایی از اعتقاد، تفسیر، عبادات، احکام، تاریخ و ...</p>	<p>www.islam4u.com</p>	<p>مرکز اشعاع اسلامی</p>
<p>قرآن و اهل بیت، مراجع و علماء، عقائد اسلامیه، احکام، تبلیغ و ارشاد، کتاب، صوت، مطبوعات، شعر و ادب، سیاست، اجتماع، روستاها و شهرها</p>	<p>www.aldaleel.org</p>	<p>پایگاه راهنمای شیعی</p>

اطلاعاتی راجع به شیعه در سطح اینترنت، گفتگو در مورد موضوعات مختلف از جمله معرفی مراکز اسلامی، کتابخانه شیعی، نرم‌افزارهای اسلامی، بخش کودکان و ...	www.shialink.org	پایگاه‌های شیعی
متن قرآن با اعراب، تفسیر قرآن، کتاب و مقالاتی در زمینه قرآن، آموزش تجوید و ترتیل، دعاها و احادیث مربوط به قرآن و ...	www.holyquran.net	پایگاه قرآن کریم
مقالاتی در خصوص قرآن، آداب قرائت قرآن، قرآن و علوم جدید، تاریخ قرآن، قرائت قرآن ترجمه قرآن به یازده زبان دنیا و هفت ترجمه انگلیسی	www.quran.org.uk	پایگاه قرآن
کتابخانه، بحث‌ها و مقالات، کتابخانه صوتی (ادعیه) شباهات و جواب آن‌ها	www.alhag.org	شبکه الحق
مقالات اسلامی و ارائه مفاهیم اسلامی با موضوعات مختلف در قالب انواع بازی و سرگرمی با هدف آموزش، دارای بخش معرفی علمای اسلام و ویژه‌نامه‌هایی در خصوص محرم، رمضان و کتابخانه کودکان و نوجوانان	www.playandlearn.org	پایگاه بازی کن و بیاموز
متن کامل تعدادی کتاب در موضوعاتی همچون عقاید، جوانان، ... مطالبی درباره پیامبر اسلام، چهارده معصوم، مقالات اسلامی، قرآن، نهج البلاغه، اصول دین، و تعداد قابل توجهی نشانی پایگاه‌های اسلامی	www.jaffari.org	پایگاه نورالاسلام
اولین دانشگاه اسلامی است که دانشجویان می‌توانند دروس خود را از راه دور و از طریق شبکه اینترنت فرآگیرند. کادرهای علمی دانشگاه را جمعی از اساتید معاصر ایران، بریتانیا، لبنان و مصر تشکیل می‌دهند.	www.ahlulbaitonline.com	دانشگاه جهانی اهل بیت

<p>ارائه پرسش و پاسخ‌های قابل توجه در زمینه‌های منابع اسلامی، قرآن، عقاید، مسائل اجتماعی، سیاسی، اقتصادی، اخلاقی، پیامبر اسلام، مسائل مذهبی و مطالب گوناگون دیگر</p>	<p>www.understanding-islam.com</p>	<p>پایگاه شناخت اسلام</p>
<p>آدرس تعداد قابل توجهی از پایگاه‌های شیعی در موضوعاتی همچون کتاب و مقاله، کتابخانه علماء و دانشمندان، کتابخانه کودکان، فقه، اهل بیت، قرآن، عقاید و دیگر موضوعات</p>	<p>www.geocities.com/ahlulbayt14/index1.html</p>	<p>کتابخانه اسلامی أهل بيت</p>
<p>تعداد قابل توجهی کتاب در موضوعاتی همچون قرآن، علوم قرآنی، حدیث، اخلاق، عقاید، تاریخ، ادبیات، فرهنگ، فقه و اصول، به همراه توضیحی مختصر برای هر کدام</p>	<p>http://almasder.domainvalet.com/index1.html</p>	<p>پایگاه الكتاب</p>
<p>سخن روز، قرآن و ترجمه، تفسیر، مقالاتی در شناخت قرآن، نهج البلاغه، صحیفه سجادیه، ادعیه و زیارات، اشعار عرفانی، مباحثی در علم حدیث، کتابخانه و نشانی دیگر پایگاه‌ها</p>	<p>www.ghadeer.org/site/thekr/index.htm</p>	<p>پایگاه ذکر</p>
<p>مطالب قابل توجهی درباره اهل بیت، متن کامل تعدادی از کتب حدیثی، مطالبی در اصول دین، طب معصومان، مجله منبر، مجله اعلام التقی، کتابخانه صوتی و تصویری، قصه‌های کوتاه و آموزنده، صفحه علماء و بزرگان، پرسش و پاسخ در مسائل اعتقادی</p>	<p>www.14Masom.com</p>	<p>پایگاه چهارده معصوم</p>
<p>تعداد قابل توجهی کتاب در موضوعات اعتقادی، اسلامی، اجتماعی، امامت و ... با قابلیت دانلود، نشانی تعدادی از پایگاه‌های مربوط</p>	<p>www.imamali.i12.com</p>	<p>امام علی</p>

<p>متن کتاب‌ها و مقالات قابل توجه در موضوعاتی همچون علم طب اسلامی، ازدواج و مسائل جنسی در اسلام، علم و اخلاق، روزه ماه رمضان، دیدگاه اسلام در باره افسردگی و خشم و... نشانی پایگاه‌های اسلامی به صورت الفبایی، بخش مسابقه</p>	<p>www.islam.usa.com</p>	<p>اسلام</p>
<p>شامل جستجوی آسان و پیشرفته، بخش خدمات که شامل معرفی اثر، سرای نشریات و... است، معرفی کتاب، فصلنامه و دیسک نوری که هر کدام حاوی متن چکیده کتب و مقالات اسلامی منتشر شده در مجلات و نشریات در طول سال است.</p>	<p>www.islamicdata-bank.com</p>	<p>پایگاه اطلاع‌رسانی سراسری اسلامی پارسا</p>
<p>کتاب‌ها، مقالات، مجله‌ها، نرم‌افزارها برنامه‌های صوتی و تصویری، قرآن، اهل بیت، حدیث، ادعیه و زیارات، تاریخ، عقاید، احکام عبادی، اخلاق، علوم دینی، اماکن مذهبی، شخصیت‌های دینی، پاسخ به مذاهب، مؤسسات و مراکز و پایگاه‌های شیعی</p>	<p>www.Shiasearch.net</p>	<p>راهنمای پایگاه‌های شیعی</p>
<p>قرآن، اهل بیت، مطالبی در باره شیعه، مناظرات اعتقادی، مقالات علمی، امکان پرسش و پاسخ در مسائل دینی، کانون گفتمان دینی که شامل سخنرانی‌های جالب توجهی در مباحث دینی می‌شود.</p>	<p>www.andishehqom.com</p>	<p>پایگاه اندیشه قم</p>
<p>مطالب فقهی این پایگاه به صورت کتاب، مقاله و مجله ارائه می‌شود. این پایگاه حاوی موضوعات قرآن، عترت، شیعه، مراجع دینی، خاورشناسان، اجتماعی، کتابخانه و تالار همایش، بانک صوتی و نیز امکان جستجو در متن کتاب‌ها و مقالات است.</p>	<p>http://www.al-shia.com</p>	<p>پایگاه آل‌البیت (الشیعه)</p>

<p>حاوی اطلاعاتی در موضوعات قرآن، کلام و اعتقادات، اندیشه سیاسی اسلام و فقه و حقوق است. همچنین کتابخانه دیجیتالی سایت، شامل چهار بخش کتابخانه قرآنی، پیامبر و اهل بیت، کلام و اعتقادات، فقه و احکام است و نیز مقالات در موضوعات مختلف که به صورت الفبایی تنظیم شده است.</p>	<p>http://www.balagh.net</p>	<p>معاونت پژوهشی دفتر تبلیغات اسلامی</p>
<p>اطلاعاتی شامل ظهور اسلام، تعالیم و نهادهای اسلامی، سیر اندیشه‌های کلامی، سیر اندیشه‌های فقهی، تحول فلسفه و علوم در تمدن اسلامی، نفوذ فرهنگ اسلام در اروپا و ... است.</p>	<p>http://www.icro.ir</p>	<p>سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی</p>
<p>این فصلنامه دارای دو قسمت مقاله‌ها و کتاب‌شناسی است. در این سایت، تمام کتاب‌های منتشر شده دارای حداقل سطح علمی (جهت پژوهشگران در سطح مقدماتی) بوده و مطالبی که در یکی از موضوعات اسلامی نگارش یافته باشد، در دامنه کار این فصلنامه قرار دارد، از جمله ادبیات عرب، جامعه‌شناسی اسلامی، فلسفه، کلام و کلیه آثار دانشمندان مسلمان و غیره</p>	<p>http://www.i_b_q.com</p>	<p>فصلنامه کتاب‌های اسلامی</p>
<p>متن کامل مجلات تخصصی در گروههای مختلف علوم اسلامی و انسانی به صورت تمام‌متن و تمام تصویر^۱؛ دسترسی به مقالات از طریق نمایش، جستجو، نمایه‌ها و صاحبان آثار؛ امکان برداشت^۲ مقالات در قالب pdf و html؛ قابلیت جستجوی ساده و پیشرفته در متن مقالات با دامنه‌های متنوع؛ بانک اطلاعات صاحبان آثار؛ امکان نقد مقالات و مشاهده نقد دیگران؛ ارائه فهرست پستی تازه‌های پایگاه؛ امکان اشتراک و بهره‌مندی از خدمات پایگاه؛</p>	<p>www.noormags.com</p>	<p>پایگاه تخصصی مجلات</p>

1. full text full image
2. Download

<p>شناسایی و معرفی پایگاه‌های اسلامی و شیعی به صورت طبقه‌بندی موضوعی؛ طبقه‌بندی پایگاه‌ها و صفحات اینترنت در موضوعاتی چون: قرآن، اهل بیت(ع)، حدیث، عقاید، احکام، علما و بزرگان، فرهنگ و تمدن، مراکز پژوهشی، کتاب و کتابخانه، دانشگاه‌ها، مجلات، روزنامه‌ها و پایان‌نامه‌ها؛ معرفی اجمالی پایگاه‌های اسلامی.</p>	<p>http://rahnama.noor-net.net</p>	<p>راهنمای پایگاه‌های اسلامی</p>
<p>مجموعه‌ای کامل از دائرةالمعارف فقهای شیعه، تحقیق و تدوین پیرامون موضوعاتی که مرتبط با فقه شیعه باشند از قبیل تاریخ فقه اسلام، مباحث اقتصاد اسلامی و ... همچنین چاپ و نشر منابع مهم فقهی در غالب کتب و مجلات تخصصی و مقالاتی به زبان‌های رایج دنیا به منظور معرفی مذهب شیعه</p>	<p>www.islamicfeqh.com</p>	<p>مؤسسه دائرةالمعارف فقه اسلامی بر مذهب اهل بیت</p>
<p>پایگاه مؤسسه جهانی سبطین علیهم السلام یک مرکز بزرگ در جهت ارائه علوم و معارف اسلامی به خصوص برای شیعیان است. در این پایگاه مطالب جامعی پیرامون اهل بیت علیهم السلام، زندگی نامه، فضائل و مناقب آن‌ها ارائه شده و به معرفی اصحاب و یارانشان و سیره آن‌ها پرداخته شده است.</p>	<p>www.sibtayn.com</p>	<p>مؤسسه جهانی سبطین علیهم السلام</p>
<p>متن کامل قرآن، نهج‌البلاغه، صحیفه سجادیه و بعضی از ادعیه به همراه ترجمه آن‌ها و ترتیل آیات قرآن در این پایگاه گردآوری شده است. همچنین در مورد امام حسین (ع)، زندگینامه ایشان و نهضت عاشورا و نیز حضرت معصومه (ص)، فضائل و کرامات ایشان و شهر قم به طور وسیع مطالبی ارائه شده است. مطالب ارزشمندی در حوزه علوم اسلامی از جمله فقه، اصول، کلام، فلسفه، منطق و ... در این پایگاه گردآوری شده است.</p>	<p>www.andisheqom.com</p>	<p>مرکز مطالعات و پژوهش‌های فرهنگی حوزه علمیه</p>

<p>پایگاه اطلاع‌رسانی سراسری اسلامی (پارسا) درباره فصلنامه کتاب‌های اسلامی است که با هدف ارائه مشخصات تمام منابعی که از این پس در یکی از رشته‌های علوم اسلامی منتشر می‌شود، به همراه چکیده‌ای از محتوای منابع تحقیقاتی و معرفی تمام کتاب‌ها، مقالات، پایان نامه‌ها، نرم‌افزارها و دیگر منابع اطلاعاتی که در سراسر جهان درباره اسلام به هر زبانی تولید می‌شود، آغاز به کار کرده است.</p>	<p>www.i-b-q.com/f_home.htm</p>	<p>پایگاه اطلاع‌رسانی سراسری اسلامی (پارسا)</p>
<p>معرفی نرم‌افزارهای تولیدشده در مرکز؛ دریافت کد فعال‌ساز؛ ارتباط با امور کاربران؛ خدمات رایانه‌ای از قبیل کتابخانه دیجیتالی نور، عرضه دیتا و متون، ابزارهای رایگان نور و دوره‌های آموزشی؛ ...</p>	<p>www.noorsoft.com</p>	<p>پایگاه مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی</p>
<p>عرضه هزاران جلد از منابع ارزشمند علوم اسلامی؛ استفاده از فهرست موضوعی، الفبایی و دوره زمانی؛ استفاده از صفحه شخصی برای مشترکان؛ قابلیت تنظیم و مدیریت محتوا؛ ...</p>	<p>www.noorlib.com</p>	<p>کتابخانه دیجیتال نور</p>
<p>بزرگ‌ترین پایگاه مجلات فارسی در ارائه کهن‌ترین و مهم‌ترین مجله‌ها با موضوعات مختلف اسلامی و علوم اسلامی؛ ارائه هزاران شماره مجله تخصصی؛ امکان نقد مقالات؛ ...</p>	<p>www.noormags.com</p>	<p>مجلات تخصصی نور</p>
<p>پایگاه صفحات شخصی محققان حوزه علمیه، فهرست الفبایی محققان، فهرست پژوهشگران بر مبنای تخصص، فهرست محققان براساس مراکز، فهرست ترکیبی، گروه‌های علمی، پرسش و پاسخ، ...</p>	<p>www.andishvaran.com</p>	<p>پایگاه اطلاع‌رسانی اندیشوران</p>

<p>معرفی پایگاه‌های اسلامی و شیعی به صورت موضوعی؛ ارائه ریز موضوعات طبقه‌بندی شده شامل: علماء، فرهنگ و تمدن، مراکز پژوهشی، کتاب و کتابخانه، دانشگاه‌ها، مجلات، روزنامه‌ها، پایان‌نامه‌ها، ...</p>	<p>www.noordir.com</p>	<p>راهنمای پایگاه‌های اسلامی</p>
<p>ارائه خدمات فنی چون: ثبت دامنه، میزبانی وب، پست الکترونیکی، دسترسی به اینترنت؛ ارائه اطلاعات بر روی شبکه؛ خدمات اینترنتی؛ اخبار؛ گزارش کاربران؛ پرسش و پاسخ؛ مقالات علمی؛ ...</p>	<p>www.noornet.net</p>	<p>شبکه اطلاع‌رسانی نور</p>
<p>با ایجاد تمرکز در انواع اطلاعات رشته‌های گوناگون به عنوان یک موتور جستجو و معرفی علمی، نیاز جامعه علمی را در این باره پوشش می‌دهد. کاربران پس از یافتن مطالب مورد نظر خود در این پورتال به پایگاه ارائه‌دهنده محتوا لینک شده و اطلاعات را در پایگاه اصلی مشاهده خواهند نمود. این طرح برای دوازده نوع اطلاعات مختلف از قبیل کتاب، مقاله، پایان نامه، شخصیت‌ها، نشست‌های علمی، رشته‌های تحصیلی، مراکز آموزشی و پژوهشی و اخبار در بیش از بیست رشته علوم اسلامی و انسانی طراحی شده است.</p>	<p>www.humanitiesportal.ir</p>	<p>پرتال علوم انسانی و اسلامی</p>
<p>دانشنامه موضوعی قرآن، نسخه‌های دیجیتالی آثار مرکز، فرهنگ موضوعی تفاسیر، دایرةالمعارف قرآن کریم، فرهنگ قرآنی، معرفی پژوهش‌های قرآن، دسترسی به کتابخانه تخصصی قرآن با بیش از بیست هزار جلد کتاب</p>	<p>www.maarefquran.com</p>	<p>پایگاه معارف قرآن</p>
<p>این پایگاه به گردآوری و انتشار تعدادی کتاب، برگزاری همایش و جمع‌آوری مقالات در زمینه بین‌رشته‌ای علوم انسانی - اسلامی پرداخته است. البته وسعت کار آن‌ها محدود بوده است.</p>	<p>www.suqr.ir/</p>	<p>بنیاد پژوهش‌های قرآنی حوزه و دانشگاه</p>

<p>بنیاد دایرةالمعارف اسلامی، نهادی است غیر انتفاعی که هدف اصلی آن تدوین و نشر دانشنامه جهان اسلام است. این بنیاد در سال ۱۳۶۲ در تهران تأسیس شد و در حوزه مطالعات جهان اسلام و ایران فعالیت خود را آغاز کرد و به تدریج به یکی از کانون‌های اصلی و معتبر دانشنامه‌نگاری در قلمرو جهان اسلام تبدیل شد.</p>	<p>http://encyclopaedia-islamicica.com</p>	<p>دانشنامه جهان اسلام</p>
<p>مرکز دایرةالمعارف بزرگ اسلامی، مؤسسه‌ای علمی-پژوهشی است که در اسفند ماه ۱۳۶۲ به منظور تدوین و انتشار دانشنامه‌های عمومی و تخصصی و کتب مرجع در ابعاد مختلف معارف بشری به ویژه فرهنگ و تمدن اسلامی و ایرانی بنیاد نهاده شد.</p>	<p>http://cgie.org.ir</p>	<p>مرکز دایرةالمعارف بزرگ اسلامی</p>
<p>سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، مؤسسه‌ای آموزشی، پژوهشی، علمی و خدماتی است که از سال ۱۳۸۱ با تصویب شورای عالی اداری، کتابخانه ملی و سازمان اسناد ملی با هم ادغام شدند و سازمان فعلی شکل گرفت. اکنون این سازمان در دو ساختمان مستقل «کتابخانه ملی ایران» و «گنجینه اسناد ملی ایران» فعالیت دارد.</p>	<p>http://nlai.ir</p>	<p>سازمان اسناد و کتابخانه جمهوری اسلامی ایران</p>
<p>ارائه مقالات، اطلاع‌رسانی همایش‌ها در زمینه‌های مختلف علوم</p>	<p>http://sid.ir</p>	<p>مرکز اطلاعات جهاد دانشگاهی</p>
<p>ارائه مقالات، اطلاع‌رسانی همایش‌ها در زمینه‌های مختلف علوم</p>	<p>http://irandoc.ac.ir</p>	<p>پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران</p>
<p>سایت اطلاع‌رسانی تبیان به انواع موضوعات اجتماعی، فرهنگی، کتابخانه، مقالات، مشاوره می‌دهد و به ارائه و معرفی نرم‌افزار می‌پردازد.</p>	<p>http://www.tebyan.net</p>	<p>موسسه اطلاع‌رسانی تبیان</p>

۳. روش تحقیق

این تحقیق به روش کتابخانه‌ای انجام گرفته است. بررسی تحقیقات پیشین، بررسی سایت‌های اینترنتی علوم اسلامی در فضای مجازی و جمع‌بندی کارهای انجام شده در فضای اینترنت و بررسی ضعف‌ها و قوت‌های موجود، بخشی از کار تحقیق بوده است.

۱.۳. تعریف عملیاتی

منظور از علوم انسانی- اسلامی در این تحقیق، کلیه رشته‌هایی همانند روان‌شناسی، جامعه‌شناسی، تاریخ، مردم‌شناسی، اقتصاد و رشته‌های دیگر علوم انسانی است که به وسیله محققان غربی و با رویکرد غربی و بیشتر سکولار وارد کشورهای اسلامی شده است و محققان اسلامی تلاش دارند این‌گونه رشته‌ها را با توجه به متون اسلامی اصلاح و تعديل کنند.

۴. آسیب‌شناسی پایگاه‌های اطلاعاتی موجود در زمینه علوم انسانی - اسلامی

آسیب‌شناسی پایگاه‌های اطلاع‌رسانی در زمینه علوم انسانی اسلامی را می‌توان از دو جنبه بررسی کرد: اول، آسیب‌شناسی پایگاه‌های اطلاع‌رسانی موجود براساس جامعیت بانک اطلاعاتی؛ دوم، آسیب‌شناسی پایگاه‌های اطلاع‌رسانی موجود از دیدگاه فرآیند تحقیق.

۱.۱. آسیب‌شناسی پایگاه‌های اطلاع‌رسانی موجود براساس جامعیت بانک اطلاعاتی در بررسی آسیب‌شناسی پایگاه‌های اطلاع‌رسانی در زمینه علوم انسانی اسلامی همان‌طور که در بخش ۲.۲ همین مقاله گفته شد، می‌توان پایگاه‌های اطلاعاتی موجود در زمینه علوم انسانی اسلامی را در هشت گروه تقسیم کرد.

پایگاه‌های گروه اول (پایگاه‌های اطلاع‌رسانی شخصی)، گروه دوم (پایگاه‌های مذهبی کوچک و غیرشخصی) و گروه سوم (پایگاه اطلاع‌رسانی در مورد یکی از امامان یا یکی

از موضوعات اسلامی) که به علت محدودیت موضوع و اطلاعات ارائه شده و اینکه تنها به آثار یک شخص یا یک موضوع اسلامی می‌پردازد، از جهت جامعیت اطلاع‌رسانی در زمینه علوم انسانی- اسلامی بسیار ضعیف بوده و قابل بحث کردن نیستند.

گروه چهارم (پایگاه‌های اطلاع‌رسانی مذهبی قوی)، مثل موسسه تبیان نیز به علت پراکنده بودن موضوعات مورد بحث و طبیعتاً عملکرد ناقص در ارائه آثار پژوهشی و ضعف بانک اطلاعاتی نمی‌توانند به عنوان یک پایگاه جامع اطلاع‌رسانی در زمینه علوم انسانی- اسلامی در نظر گرفته شوند. گروه پنجم (پایگاه‌های اطلاع‌رسانی تولید نرم‌افزار)، همانند پایگاه مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی که بیشترین تأکید آن بر جمع‌آوری نرم‌افزاری کتب قدیمی اسلامی است و تأکیدی بر جمع‌آوری کتب و پژوهش‌های جدید به خصوص در حوزه علوم انسانی اسلامی ندارد. بنابراین، با وجود اهمیت چنین مراکزی، از جهت جامعیت اطلاع‌رسانی در زمینه علوم انسانی اسلامی جزء پایگاه‌های اطلاع‌رسانی ضعیف طبقه‌بندی می‌شوند. گروه ششم (پایگاه‌های اطلاع‌رسانی کتابخانه‌های دیجیتال علوم اسلامی)، مانند پایگاه الكتاب نیز به علت عدم تأکید و سرمایه‌گذاری بر روی جمع‌آوری کتاب‌های مرتبط با علوم انسانی اسلامی و از آن مهم‌تر جمع‌آوری تحقیقات بین‌رشته‌ای علوم انسانی اسلامی، نمی‌تواند به عنوان پایگاه جامع اطلاع‌رسانی در این حوزه نگریسته شوند. همچنین گروه هفتم (پایگاه‌های اطلاع‌رسانی پژوهش‌های کلیه رشته‌های دانشگاهی)، همانند «Irandooc»، از آن جهت که هدفش جمع‌آوری اختصاصی مقالات علوم انسانی اسلامی نیست، بنابراین، بانک اطلاعاتی جامعی نیز در زمینه مقالات علوم انسانی اسلامی نخواهد داشت؛ به خصوص که اکثر مقالات گردآوری شده این پایگاه از مجلات علمی پژوهشی است که علوم انسانی اسلامی، هنوز صاحب چنین مجله‌ای نیست. همچنین این پایگاه طرحی درباره گردآوری مقالات همایش‌ها، سمینارها و مجلات غیر علمی پژوهشی ندارد و به علاوه در ایجاد کتابخانه الکترونیک مرتبط با علوم انسانی اسلامی نیز اقدامی نکرده است، بنابراین، این دسته از پایگاه‌ها نیز نمی‌توانند به عنوان یک سایت جامع در زمینه اطلاع‌رسانی علوم انسانی اسلامی ایفای نقش کنند.

گروه هشتم (پایگاه‌های اطلاع‌رسانی پژوهشی و تحقیقاتی قوی در زمینه علوم اسلامی)، مانند پایگاه معارف قرآن نیز با وجود ایجاد دانشنامه موضوعی قرآن و جمع‌آوری آثار کتابخانه‌ای به صورت الکترونیک، نتوانسته است در جمع‌آوری کتب تخصصی بین‌رشته‌ای و مقاله‌های بین‌رشته‌ای علوم انسانی اسلامی توفیق قابل قبولی داشته باشد. ایجاد یک بنک جامع اطلاع‌رسانی در زمینه علوم انسانی اسلامی، یک کار تخصصی و اختصاصی خواهد بود تا بتواند جامعیت خود را حفظ کند.

۲.۴. آسیب‌شناسی پایگاه‌های اطلاع‌رسانی موجود از دیدگاه فرآیند تحقیق
 فرآیند تحقیق را می‌توان به عنوان یک شمای کلی از فعالیت‌های علمی و به زبان دقیق‌تر، به عنوان یک مدل بررسی علمی در نظر گرفت که دانشمندان به منظور تولید دانش در گیر آن هستند. ویژگی این فرآیند را می‌توان به شرح زیر خلاصه کرد:

- الف) تحقیق علمی امری نظامدار است. ب) تحقیق علمی، امری منطقی است.
- ج) تحقیق علمی، امری تجربی است. د) تحقیق علمی، امری تراکمی^۱ است.
- ه) تحقیق‌های علمی، داده‌ها را خلاصه می‌کند. و) تحقیق علمی، تکرار پذیر و انتقال پذیر است. ز) تحقیق علمی، امری دوری و متسلسل^۲ است. ح) تحقیق علمی، امری خود تصحیح‌کننده است. ط) تحقیق علمی، امری انتقاد پذیر است.

(حسن آبادی، ۱۳۹۰)

شش مورد آخر فرآیند تحقیق که ارتباط مشهودتری با آسیب‌شناسی علوم انسانی- اسلامی در فضای فناوری اطلاعات محور دارد، با تفضیل بیشتری بررسی می‌شود.

- مورد د: تحقیق علمی، امری تراکمی است.

هدف تحقیق، تهیه پاسخی است برای پرسش‌هایی که تا زمان تحقیق برای آنها پاسخی منطقی وجود نداشته باشد. فعالیت تحقیقی می‌تواند از یکسو به کشف دانش

1. cumulative
2. vicious circularity

جدید و از سویی دیگر جهت تکمیل دانش موجود صورت گیرد. هدف نیز کشف یا تکمیل دانش بشری است، نه تکرار دوباره یک تحقیق.

- مورد ه: تحقیقات علمی داده‌ها را خلاصه می‌کند.

پژوهشگر درباره داده‌های گردآوری شده، از شیوه‌های تحلیلی استفاده می‌کند تا بدین‌وسیله، توانایی شناسایی روابط کلی را افزایش دهد و از طریق تبدیل آن‌ها به مقوله‌های قابل فهمی از مفاهیم و سازه‌ها، از بی‌نظمی رویدادها و چیزهای پراکنده، بکاهد.

- مورد و: تحقیق علمی تکرارپذیر و انتقالپذیر است.

یعنی دیگران نیز می‌توانند این روش‌ها را تکرار و روایی آن‌ها را ارزیابی کنند. دو ویژگی تکرارپذیری و انتقالپذیری هم از لحاظ نقش آن در پیشبرد دانش و هم از لحاظ نقش آن در تصمیم‌گیری‌ها، حائز اهمیت فراوان است.

- مورد ز: تحقیق علمی، امری دوری و متسلسل است.

تحقیق معمولاً با یک مسئله آغاز می‌شود و با یک تعمیم‌پذیری موقتی پایان می‌پذیرد، اما تعمیم پایان هر دور، با آغاز دور بعدی است. این فرآیند دوری به‌گونه‌ای نامحدوده ادامه دارد و منعکس‌کننده پیشرفت یک نظام علمی است.

- مورد ح: تحقیق علمی، امری خود تصحیح‌کننده است.

تعمیم موقتی برای مسائل تحقیق به‌گونه‌ای منطقی و تجربی آزمایش می‌شود. اگر این تعمیم‌ها رد شود، تعمیم تازه‌ای تدوین و آزمایش می‌شود. در فرآیند تدوین دوباره، تمامی عملیات تحقیقی مجدداً ارزشیابی می‌شود، زیرا رد یک تعمیم موقتی، ممکن است نه ناشی از ناروایی، بلکه ناشی از خطاهای عملیات تحقیقی باشد.

- مورد ط: تحقیق علمی، امری انتقادپذیر است.

دانشمند، همواره به نتایج هر تحقیق علمی به دیده‌ی انتقادی می‌نگرد و متقد سرسخت تحقیقات خویش و دیگران است.

تحقیقات علوم انسانی اسلامی در حال حاضر در تمام شش مرحله فرآیند تحقیق فوق،

دچار آسیب است و عملکرد ناقصی دارد؛ بدین صورت که تحقیقات در حوزه علوم انسانی- اسلامی به طور تراکمی افزایش نمی‌یابد و هر کس با توجه به توان خود از ابتدا روی یک موضوع کار می‌کند و نتایج کار به دیگران منتقل نمی‌شود (مورد اول)؛ از این رو داده‌های علمی خلاصه و طبقه‌بندی نمی‌شود و انتقال نمی‌یابد (مورد دوم و سوم). یعنی اینکه محققان دیگر ادامه‌دهنده کار محققان قبلی نیستند و آن‌ها نیز کار تحقیقی را از ابتدا شروع می‌کنند (مورد چهارم)؛ از این رو تحقیقات زیر بوده نقد و آزمایش مجدد جدی قرار نمی‌گیرند (مورد پنجم و ششم).

بنابراین تحقیقات علوم انسانی- اسلامی از جهت فرآیند تحقیق و جامعیت بانک‌های اطلاعاتی موجود با نقص‌های اساسی و مهمی درگیر است که آن را می‌توان با ایجاد «بانک جامع اطلاعاتی علوم انسانی- اسلامی در فضای مجازی» اصلاح کرد.

۵. شاخص‌های بانک جامع اطلاعاتی علوم انسانی- اسلامی بر پایه فناوری اطلاعات

الف) اختصاصی بودن

بانک جامع اطلاعاتی علوم انسانی- اسلامی بر پایه فناوری اطلاعات تنها باید اختصاص به جمع‌آوری و ارائه مطالب در زمینه علوم انسانی- اسلامی داشته باشد و از پراکندگی و فعالیت‌های دیگر اجتناب کند و انرژی خود را تنها در این زمینه به کار برد تا قادر به تشکیل یک پایگاه اطلاع‌رسانی جامع شود.

ب) گردآوری و ارائه مقالات در خصوص علوم انسانی اسلامی

این مقالات نه تنها باید شامل مقالات مرتبط چاپ شده در مجلات علمی- پژوهشی، علمی- ترویجی و تخصصی باشد، بلکه به علت نبود مجلات بین‌رشته‌ای علوم انسانی اسلامی، مقالات چاپ شده در همایش‌ها، مجلات دینی و روزنامه‌ها نیز مدنظر باشند و روش‌هایی برای جمع‌آوری آن‌ها در نظر گرفته شود.

ج) کتابخانه دیجیتالی

مهم‌ترین ویژگی کتابخانه الکترونیکی علاوه بر حجم بالای اطلاعات، داشتن امکانات جستجو و پژوهش به صورت تخصصی و با قابلیت‌های کارآمد علمی است؛ به‌طوری که کاربر علاوه بر دسترسی به متون و منابع مهم، کمیاب یا نایاب، بتواند درون آن منابع نیز به سیر و سیاحت علمی بپردازد و از آن‌ها به شایستگی استفاده کند. تعداد قابل توجهی کتاب‌های بین‌رشته‌ای در هر کدام از رشته‌های تخصصی چاپ شده است که اکثر آن‌ها نیز به چاپ دوم نمی‌رسند و از گردونه فرآیند تحقیق خارج می‌شوند. جمع‌آوری و تبدیل این کتاب‌ها به کتابخانه دیجیتالی، یکی از اهداف بانک جامع اطلاع‌رسانی در زمینه علوم انسانی-اسلامی خواهد بود. مثلاً در زمینه روان‌شناسی از دیدگاه اسلامی، اسامی بیش از صد کتاب به وسیله محقق این مقاله جمع‌آوری شده است، اما بیشتر این کتاب‌ها در اختیار محققان بین‌رشته‌ای روان‌شناسی و علوم قرآنی قرار نمی‌گیرد، به‌خصوص که اکثر این کتاب‌ها نیز به چاپ دوم نمی‌رسند.

د) مجله الکترونیکی

پذیرش مقالات مرتبط با علوم انسانی-اسلامی و چاپ و ارائه آن‌ها در مجله الکترونیکی با کم‌ترین سخت‌گیری، می‌تواند یک بانک اطلاعاتی خوب ایجاد کند. ضرورت ایجاد چنین مجله الکترونیکی در حال حاضر از این رو است که اولاً، مجلات علمی پژوهشی در زمینه بین‌رشته‌ای علوم انسانی اسلامی موردنظر^(۵) وجود ندارد و چاپ این مقالات در روزنامه‌ها و مجلات دیگر برای بسیاری از افراد مشکل است؛ ثانیاً، شاید در حال حاضر، جمع‌آوری و ارائه مقالات بین‌رشته‌ای علوم انسانی اسلامی، مهم‌تر از نظارت و کیفیت آن‌ها باشد تا باعث حرکت ابتدایی و پر شور تعداد بیشتری از محققان شود.

ه) جمع‌آوری تحقیقات انجام شده در سایر کشورهای اسلامی

در دیگر کشورهای اسلامی، همچون مصر، تحقیقات و نگارش کتاب‌های بین‌رشته‌ای

علوم انسانی اسلامی قابل توجه است که پایگاه‌های اطلاع‌رسانی موجود در کشور، توجه و تلاشی برای گردآوری آن‌ها انجام نداده‌اند. طبیعتاً یک پایگاه جامع اطلاع‌رسانی در زمینه علوم انسانی اسلامی علاوه بر داشتن کانال‌های ارتباطی با آن‌ها، باید طرحی نیز برای جمع‌آوری تحقیقات و کتاب‌های مربوط نیز داشته باشد.

و) اطلاع‌رسانی خدمات و معرفی محصولات فناوری اطلاعات

ارتباط با کاربران و سرویس‌دهی به آنان، معرفی نرم‌افزارهای پژوهشی، معرفی سایر پایگاه‌های اطلاع‌رسانی و همچنین ارائه خدمات به محققان انگلیسی‌زبان و عرب‌زبان از اهداف دیگر چنین پایگاه جامع اطلاع‌رسانی خواهد بود.

۶. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

در حال حاضر تحقیقات در زمینه علوم انسانی اسلامی به‌شکل تراکمی و متسلسل پیش نمی‌رود و محققان علوم بین‌رشته‌ای قرآن کریم کمتر می‌توانند از آثار پژوهشی و کتاب‌های مرتبط استفاده کنند. پایگاه‌های اطلاع‌رسانی موجود نیز در زمینه ارائه تحقیقات علوم بین‌رشته‌ای انسانی اسلامی، به صورت تخصصی و فراگیر وارد نشده‌اند که نتیجه چنین نقصی این بوده است که پژوهش‌های علوم انسانی اسلامی، به صورت تجمعی افزایش نیافته است و هر کس با توجه به استعداد خود در یک زمینه تحقیق می‌کند و نتایج تحقیق وی نیز در اکثر موقع از بین می‌رود یا به دست نیازمندان آن نمی‌رسد. به دلیل عدم ارتباط محققان علوم انسانی- اسلامی با یکدیگر، بیشتر تحقیقات در این زمینه به صورت پراکنده و غیرمرتبط با یکدیگر رشد می‌کند. نتایج همایش‌های بی‌شماری که برگزار می‌شود تنها به همان همایش اختصاص می‌یابد و نتایج آن از بین می‌رود و به دیگران انتقال نمی‌یابد. نتیجه کار از بین رفتن سرمایه‌های فکری، معنوی و مالی اندیشمندان این حوزه تحقیقی خواهد بود.

راه حل این مشکل در ایجاد بانک جامع اطلاع‌رسانی در فضای مجازی در زمینه علوم

انسانی اسلامی است که نخست، به طور تخصصی در زمینه علوم انسانی اسلامی فعالیت کند؛ دوم، به جمع‌آوری مقالات مرتبط در همایش‌ها، مجلات و روزنامه‌ها بپردازد؛ سوم، دارای کتابخانه دیجیتال و مجله الکترونیکی همراه با ارتباط گسترده با مخاطبانش باشد و طرحی نیز برای جمع‌آوری تحقیقات علوم انسانی-اسلامی سایر کشورها داشته باشد.

ان شاء الله.

پی‌نوشت

1. www.ahlul-bayt.org
2. www.imamalinet.net
3. www.ashura.com
4. www.islamicfeqh.org

۵. منظور محقق از علوم انسانی اسلامی در بخش سوم در قسمت تعریف عملیاتی ارائه شده است.

کتابنامه

۱. احمدزاده کرمانی، روح الله، ۱۳۸۸، درآمدی بر ماهیت‌شناسی جنگ نرم پس از انقلاب اسلامی ایران، فصلنامه مطالعاتی بسیج، شماره ۴۳.
۲. حسن آبادی، حمیدرضا؛ جعفری دهکردی، علی، ۱۳۹۰، آمار و روش تحقیق، انتشارات مدرسان شریف.
۳. حسینی سروی، سید علی اکبر، ۱۳۷۶، ماهنامه خبر دانشگاه شیراز، نشریه روابط عمومی دانشگاه شیراز، سال چهارم، شماره ۵۵.
۴. حسینی سروی، سید علی اکبر، ۱۳۷۷، پژوهش در آموزش، وزارت آموزش و پرورش، پژوهشکده تعلیم و تربیت، صفحات ۱۵۰-۱۵۹.
۵. ساعی احمد، صفرپور مهدی، ۱۳۷۸، فرهنگ در بستر جهانی شدن، ماهنامه مهندسی فرهنگی، شماره ۲۵ و ۲۶.
۶. عباسی، مهدی، ۱۳۹۰، مجموعه مقالات سومین جشنواره پژوهش‌های قرآنی، انتشارات دانشگاه پیام نور زنجان.
۷. فلاحتی، علی محمد، ۱۳۸۸، آثار و برکات گسترش فرهنگ و معارف قرآن در جامعه، مجموعه مقالات بخش مقاله‌نویسی بیست و ششمین دوره مسابقات بین‌المللی قرآن کریم.
۸. طالعی، عبدالحسین، کریمی، رضا، ۱۳۸۸، ترویج مفاهیم قرآنی در فضای اطلاعات محور؛ فرصت‌ها، تهدیدات، راهکارها، مجموعه مقالات بخش مقاله‌نویسی بیست و ششمین دوره مسابقات بین‌المللی قرآن کریم، صفحات ۱۱۱-۱۸۴.
۹. متقی، ابراهیم، ۱۳۸۸، مدیریت جنگ نرم در فضای عدم تعادل امنیتی، فصلنامه مطالعات بسیج، شماره ۴۳.
۱۰. معرفت، محمد هادی، ۱۳۸۴، قرآن و جهانی شدن، قرآن و توسعه فرهنگی (مجموعه مقالات)، تهران، فرهنگ مشرق زمین.
۱۱. - وحدت، محمد علی؛ اولیاء، محمد صالح، ۱۳۸۱، فناوری اطلاعات و نقش آن در تجدید ساختار آموزش عالی، کتاب سیاست‌ها و راهبردهای علم، فناوری و فرهنگ، تهران، قصیده‌سرا.